

УДК 364.48:314:316.334.55

М. М. Тимошенко,

к. е. н., в. о. доцента Житомирського національного агроекологічного університету

Н. В. Морозюк,

к. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

M. Tymoshenko,

PhD, Acting Associate Professor Zhytomyr National Agroecological University

N. Morozyuk,

PhD, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PROBLEMS OF RURAL SOCIAL INFRASTRUCTURE

Авторами досліджено основні напрями розвитку соціальної інфраструктури сільських територій на сучасному етапі їх розвитку. В структурі соціальної інфраструктури сільських територій виділяємо галузі соціально-побутового та соціально-культурного призначення. Проведено аналіз стану соціальної інфраструктури сільських територій. Здійснено обробку даних щодо динаміки кількості об'єктів сільської соціальної інфраструктури в Україні. Розглянуто контингент закладів охорони здоров'я у сільській місцевості, який в загальному складає середній медичний персонал. Визначено, що у медичних закладах сільських територій відбувається реорганізація. Виділено основні об'єкти освіти у сільській місцевості. Проаналізовано ситуацію із закладами культури сільських територій. Здійснено ретроспективний аналіз мережі об'єктів соціальної інфраструктури. На основі проведеного аналізу виокремлено основні проблеми розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

The article deals with the main directions of the development of the social infrastructure in rural areas at the present stage of their development. It is systematized the structure of the social infrastructure in rural areas dividing it into a social cultural and social domestic significance. It is conducted the analysis of the social infrastructure in rural areas. It carried out data processing about the dynamics of the number of rural social infrastructure in Ukraine. It is examined the contingent of health facilities in rural areas, which in general consists of nurses. It is determined that the health facilities in rural areas are being recognized. It is determined the main objects of education in rural areas. Attention is drawn to the situation of cultural institutions in rural areas. It is conducted the retrospective analysis of a network of social infrastructure. Basing on the analysis, the basic problems of social infrastructure in rural areas are determined.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільська місцевість, медичні заклади, заклади культури, освітні заклади.

Key words: social infrastructure, rural areas, medical facilities, cultural institutions, educational institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідною складовою гідного рівня життя є доступність селян до якісних соціальних послуг: медичних, освітніх та інших. Вона передбачає не тільки достатню кількість фінансових ресурсів у населення, але й наявність соціальної інфраструктури. Слід відмітити, що в її структурі ми виділяємо галузі соціально-побутового (торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, пасажирський транспорт тощо) та соціально-культурного призначення (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Щодо першої групи, то їх розвиток обумовлюється рівнем матеріального добробуту жителів сільських громад. Так, у разі зростання доходів населення поступово з'являються об'єкти цих галузей. Друга група залежить від державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки є не такою привабливою, особливо в сільській місцевості, для ведення підприємницької діяльності. В умовах скорочення фінансування, їх кількість з року в рік скорочується.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем розвитку сільської соціальної інфраструктури присвячені праці таких вчених,

як М.К. Орлатого [2], І.В. Прокопи [4], В.П. Третяк [8] та ін. Проте в умовах критичного занепаду об'єктів соціальної сфери, дослідження у цьому напрямі слід поглиблювати.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі аналізу сучасного стану соціальної інфраструктури сільських територій метою дослідження є визначення напрямів її розвитку у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналізуючи динаміку кількості об'єктів сільської соціальної інфраструктури ми розглядаємо 2000 р. як базовий період, тому що саме з нього закінчилася активна передача об'єктів соціальної інфраструктури на баланс сільських і селищних рад. Реформовані сільськогосподарські підприємства, позбавившись соціальних функцій, перейшли на нові умови господарювання. Метою їх діяльності стала максимізація прибутку, а допомога об'єктам соціальної інфраструктури з цього часу почала розглядатися підприємцями як виключення, а не як зобов'язання перед територіальними громадами, ресурси яких вони використовують.

Таблиця 1. Динаміка кількості об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості в Україні у 2000–2012 рр., одиниць

	2000			2005	2008	2011	2012			2012 до 2000, %		
	всього	кількість сільських населених пунктів на 1 об'єкт	кількість сільського населення на 1 об'єкт, тис. осіб				всього	кількість сільських населених пунктів на 1 об'єкт	кількість сільського населення на 1 об'єкт тис. осіб	всього	кількість сільських населених пунктів на 1 об'єкт	К-ть сільського населення на 1 об'єкт тис. осіб
Лікарняні заклади (районні, дільничні спеціалізовані лікарні, диспансери тощо)	1007	29,4	15,8	707	612	333	268	109,4	53,0	26,6	у 3,7 р.	У 3,4 р.
Лікарські амбулаторії та поліклінік	2321	12,8	6,9	3056	3366	2956	2988	9,8	6,1	128,7	76,6	У 11,1 р.
Станції та відділення швидкої медичної допомоги	207	143,2	76,9	181	176	140	125	228	68,7	60,4	159,2	213,0
Фельдшерсько- акушерські пункти	16113	1,8	1,0	15459	15101	12484	11553	2,5	0,9	71,7	2,5	138,9
Дошкільні навчальні заклади, тис.	8,9	3,3	1,8	8,4	8,7	9,3	9,5	3,1	1,6	106,7	48,5	88,9
Загальноосвітні навчальні заклади	14927	2,0	1,1	14312	13827	12970	12799	2,3	1,1	85,7	115,0	0
Клубні заклади, тис.	17,7	1,7	0,9	16,8	-	16,5	16,4	1,8	0,9	92,7	105,9	0

Джерело: складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Протягом 2000–2012 рр. скоротилася кількість всіх об'єктів соціальної інфраструктури, крім амбулаторій та дошкільних навчальних закладів (табл. 1).

Щодо перших, то в охороні здоров'я відбувається зниження статусу медичних закладів. Так, фельдшерські пункти закриваються, амбулаторії реорганізують у фельдшерсько-акушерські пункти, а дільничні лікарні в лікарняні амбулаторії. Це підтверджують статистичні дані: кількість лікарняних закладів зменшилася на 739 од., в той час як амбулаторій та поліклінік збільшилася на 667 од.

В охороні здоров'я за часів Радянського Союзу вдалося створити діючу систему поетапного надання медичних послуг. У кожному населеному пункті були фельдшерські або фельдшерсько-акушерські пункти, в які селяни мали змогу звернутися в будь-який час. Для більш складних випадків функціонували амбулаторії, дільничні та районні лікарні. Проте ця система поступово руйнується. В 2012 р. на 490 районів припадало 268 лікарняних закладів, тобто одна районна лікарня обслуговує у середньому 1,8 райони. Ще гірша ситуація з станціями швидкої допомоги — 3,9 райони або 228 сільських населених пунктів, що при сучасному розвитку транспортної інфраструктури загострює проблеми зі здоров'ям сільського населення.

Досить гостро відчувається в сільській місцевості дефіцит лікарів та середнього медичного персоналу.

У минулому була практика, що медичні працівники проживали безпосередньо в сільській місцевості. Це були або жителі села, які поверталися в нього після закінчення медичних навчальних закладів або приїжджі, які отримували відповідні направлення і житло. Але перша категорія і друга користувалися системою пільг та гарантій, громада сприяла забезпеченню їм належних житлово-побутових умов.

На сьогодні така система розподілу відсутня. Так, В.П. Третяк зазначає, що щороку вищі навчальні заклади випускають близько 3,5 тис. лікарів, які навчалися за державним замовленням. Проте за рік система охорони здоров'я з різних причин втрачає близько 3% (5 тис.) лікарів. Крім того, держава немає жодного впливу на випусників, які навчаються за контрактом [8].

Основний контингент закладів охорони здоров'я в сільській місцевості складають середній медичний персонал. Проте через не престижність та певні труднощі їх праці та низький рівень її оплати, спостерігається їх дефіцит. Випусники медичних коледжів, навіть, ті що народилися та виросли в сільській місцевості віддають перевагу міським закладам охорони здоров'я, в першу чергу приватним.

Порівняно з охороною здоров'я ситуація з об'єктами освіти в сільській місцевості дещо краще. Так, кількість загальноосвітніх шкіл скоротилася менш ніж

на 15 %, а дошкільних навчальних закладів, навпаки, збільшувалася на 15 %, що пояснюється підвищеним попитом на їх послуги у зв'язку зі зростанням рівня народжуваності протягом останнього десятиліття. Проблему з доступом сільських дітей до загальноосвітніх навчальних закладів можливо повністю вирішити за допомогою, так званих шкільних автобусів. У сучасних умовах важче розв'язати проблеми з кадровим забезпеченням галузі освіти в сільській місцевості та матеріально-технічним забезпеченням їх об'єктів.

Аналогічна ситуація із закладами культури, кількість яких скорочується не такими стрімкими темпами, як об'єкти інших галузей. Проте саме вони є найбільш "недієздатними". Так, вже "нормою" є відсутність опалення в приміщеннях сільських клубів та будинків культури. Дефіцит кваліфікованих кадрів у поєднанні з застарілою матеріально-технічною базою зводить культурне життя сільських жителів нанівець. Деяке пожвавлення спостерігається лише в тих населених пунктах, в яких є діти та молоді люди.

Досліджуючи динаміку кількості об'єктів соціальної інфраструктури слід звернути увагу на період з 2005 по 2012 рр., коли темпи скорочення мережі об'єктів соціальної інфраструктури прискорилися. Ретроспективний аналіз дозволяє зробити висновок, що 2005 р. — це рік початку становлення великих агрохолдингів, які де-факто майже не приділяють увагу соціальному розвитку села. Як правило, агрохолдинги намагаються створювати собі репутацію соціально відповідальних структур, проводячи широкомасштабні рекламні кампанії, залучаючи загальнодержавні засоби масової інформації. Проте більш детальні дослідження вказують, що вони створюють, так звані "потьомкінські села", розвиваючи соціальну інфраструктуру лише в обраних населених пунктах, в основному де розташовані їх ключові об'єкти. Це підтверджують вищенаведені статистичні дані розвитку сільської соціальної інфраструктури.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, формуючи стратегію забезпечення гідного рівня населення в Україні слід охопити не лише всі сфери життєдіяльності людини, але й приділити увагу поліпшенню якості товарів і послуг, які надають об'єкти соціальної інфраструктури. При цьому слід врахувати, що на рівні індивідуума, конкретної сім'ї успішність цієї стратегії слід оцінювати з позиції наявності конкретних матеріальних благ; на рівні громади, регіону, держави — наявності легальних якісних умов для повноцінного задоволення населенням власних потреб.

Література:

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та

продовольства України. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?10005>

2. Орлатий М.К. Соціальна сфера села: Теорія, методологія та проблеми розвитку / М.К. Орлатий. — К.: Інститут аграрної економіки, 1997. — 198 с.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

4. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку / І.В. Прокопа. — К., 1996. — 172 с.

5. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки / М.Х. Вдовиченко, К.І. Якуба, М.К. Орлатий та ін.; За ред. П.Т. Саблука, М.Х. Вдовиченка. — К.: Урожай, 1993. — 216 с.

6. Соціально-економічний розвиток сільських територій: навч. посібник / За ред. В.К. Терещенка. — Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. — 348 с.

7. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленка. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. — 566 с.

8. Третяк В.П. Дослідження соціальної сфери села: методологія та практика: монографія / В.П. Третяк. — Х., 2009. — 273 с.

References:

1. Derzhavna tsil'ova prohrama staloho rozvytku sil's'kykh terytorij na period do 2020 roku. (2010), "The national target program for sustainable rural development for the period up to 2020", available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?10005>

2. Orlyatyj, M.K. (1997), Sotsial'na sfera sela: Teoriia, metodolohiia ta problemy rozvytku [Social sphere village: Theory, Methodology and Problems of Development], Instytut ahrarynoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine.

3. Ofitsijnyj sayt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2014), "The official website of the State Statistics Service of Ukraine", available at: www.ukrstat.gov.ua

4. Prokopa, I. V. (1996), Sotsial'na infrastruktura sela: formuvannia novoho mekhanizmu rozvytku [The social infrastructure of the village: the formation of a new mechanism of the development], Kyiv, Ukraine.

5. Vdovychenko, M. Kh. Yakuba, K.I. and Orlyatyj, M.K. (1993), Sotsial'ne vidrodzhennia i rozvytok sela v umovakh stanovlennia rynkovoї ekonomiky [Social rebirth and rural development in the conditions of market economy], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

6. Tereschenko, V. K. (2011), Sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok sil's'kykh terytorij navch. posibnyk [Socio-economic development of rural areas], Vydavets' PP Lysenko M. M., Kyiv-Nizhyn, Ukraine.

7. Osaulenko, O. H. (2010), Statystychnyj scho-richnyk Ukrainy za 2009 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2009], DP "Informatsijno-analitychne ahentstvo", Kyiv, Ukraine.

8. Tretiak, V.P. (2009), Doslidzhennia sotsial'noi sfery sela: metodolohiia ta praktyka: monohrafiia [Study of social Village: Methodology and Practice: monograph], Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014 р.